

zna o nekom štampanom Garibaldijevu pismu »o Jugoslavenima«. Prema tome, Fričev podatak, odnosno Šestákovo upozorenje bila bi prva vijest o nečem takvom.

U vezi s kuririma koji su odlazili u Zagreb Fričevom brigom, autor (na str. 56), nadovezujući na zapis kod Šegvića od 3. VI 1864 o Bogoviću, kaže da se Kvaternik zaustavlja »nad tim da Frič i Poljaci ne uvažavaju kao glavno lice u Hrvatskoj Starčevića«. Ako se usporede zapisi kod Šegvića od 20. V i 3. VI, vidi se kakav je smisao tih podataka o Bogoviću. Bogović je najprije odbio pozive kurira da se uključi u rad, a zatim se ipak angažirao uz uvjet da on prima poruke iz Italije pisane tajnom tintom na knjigama i predaje ih Starčeviću (»prijanu, tj. prijatelju, Anti«). Ličnost i adresa Bogovićeva trebalo je da pred očima policije prikrije »glavno lice« — Antu Starčevića. U oba zapisa Kvaternik je zapravo komentirao suzdržljiv stav Bogovića i to je ono o čemu bi se moglo reći da se »zaustavio«; nikakav drugi smisao ta bilješka od 3. VI 1864. ne može imati. O Bogoviću i inozemnoj agitaciji donio je nove podatke V. Žáček u raspravi: Česko-polská revoluční spolupráce v šedesátých letech XIX. století, Prag 1955 (str. 488; usp. o tome moj prikaz u HZ XII—XIII, 1958—59, str. 291).

Na kraju, način na koji je Šesták uklopio nastojanje i Friča i Kvaternika u opću historiju XIX st., kako je umio naglasiti osnovne misli Kvaternikovih djela i suštinu njegova rada, pa kako je istakao drugarske i srdačne odnose među slavenskom emigracijom g. 1863/4. u preglednom i čitkom tekstu — zadužili su trajno hrvatsku historiografiju.

Lj. Kuntić

JOVANKA MIJUŠKOVIĆ, DODELJIVANJE DUBROVAČKOG
GRAĐANSTVA U SREDNJEM VEKU, Glas SANU CCXLVI,

Odeljenje društ. nauka 9 (1961), 89—130.

Autor obrađuje problem dodjeljivanja dubrovačkog građanstva koji u našoj povijesnoj nauci nije dosad temeljito razmatran, ne samo što se tiče Dubrovnika nego i ostalih dalmatinskih gradova. U obradi problema vremenski se ograđuje do pada naših naroda pod Turke, s motivacijom da je poslije toga vremena dubrovačko građanstvo rijetko davano ljudima s Balkana. O načinu kako je građanstvo stjecano postoji dosta dokumenata, premda s pravom ističe »da je svakako znatno veći broj ljudi dobio dubrovačko građanstvo nego što imamo sačuvanih podataka«.

Dubrovačkim građanima smatrani su i vlastela i pučani; zbog toga autor obrađuje dodjeljivanje i vlastelinstva i građanstva. S obzirom na dodjeljivanje plemstva, Dubrovčani su smatrali da je to najviša počast koju mogu nekom strancu dati. Upozorava da Dubrovčani nisu to pitanje regulirali zakonskim putem zato da bi imali odriježene ruke za postupak u pojedinim slučajevima. Veliko vijeće okupljalo je svu punoljetnu vlastelu grada; ako je, dakle, netko primljen za člana vijeća, s pravom zaključuje autorica, on se prima za vlastelina. Ističe da u tome nije bilo izuzetaka. Budući da stranci u većini slučajeva nisu mogli vršiti državne i ostale službe vezane uz čast plemstva, jer nisu živjeli u gradu, njihovo plemstvo imalo je »pretežno počasni karakter«. Malobrojni su slučajevi kada stranci dobivaju neki izborni položaj u Dubrovniku, ali i tada »nisu prelazili okvire počasti«.

U politici dodjeljivanja plemstva Dubrovčani su »davali prednost svojim neposrednim susedima«, redovito iz Bosne. Za uzvrat tražili su od njih protuusluge na trgovačkim putovima ili za postizavanje određenog cilja. »Jednom stečeno dubrovačko plemstvo prenosilo se na zakonite naslednike po muškoj liniji«. Od tih vlastelina Dubrovčani su tražili ne samo prijateljsku podršku nego su i vršili pritisak, »naročito ako se radilo o režimu života trgovaca i bezbednosti grada«. Oni su bili dužni ispunjavati određene naredbe vlade. Plemstvo se gubilo uslijed neposlušnosti ili »zbog kakvog neprijateljskog stava prema Republici«. Što se tiče uloge takvih plemića u unutarnjem životu Dubrovnika, autor smatra da je »za Dubrovnik davanje plemstva imalo pre svega politički značaj. Tako ograničeno dodjeljivanje plemstva nije bitno uticalo na dalji razvoj gradskog patricijata«. Da bi dokazala kako je dobivanje plemstva »skoro uvek bilo rezultat pregovora, određene spoljno političke situacije«, J. M. iznosi slučajeve kako su dobili plemstvo Nikola i Tripe Buće, kralj Ostoja, vojvoda Hrvoje Vukčić, vojvoda Radič Sanković, Sandalj Hranić, Kosače, Radoslav Pavlović, Ivaniš Vlatković, Sladoje Semković. Za Grgura Blagajskog, hrvatskog plemića, napominje da nije poznata pozadina njegova primanja među vlastelu.

Što se tiče dobivanja građanstva, autor iz različitih kategorija građana obrađuje samo one slučajeve koji su »putem posebne odluke odgovarajućeg veća« postali dubrovački građani. U njima, naime, »bar jednim delom treba videti preteke budućih imućnih dubrovačkih trgovaca«. Zbog toga ne uzima u obzir strance (*forenses*), stanovnike (*habitatores*) i one koji nisu formalnim putem primljeni među građane. U toj grupi razlikuje one građane čije je građansko pravo bilo počasno; to su pojedini istaknuti ljudi kojih je prijateljstvo Dubrovnik smatrao korisnim. Konstatira da su »balkanski feudanci dobijanjem dubrovačkog građanstva pokušavali da se obezbede za slučaj eventualnih neprilika«.

Druga vrsta građana ove grupe bili su »imućni ljudi, okretni trgovci ili vešte zanatlije za koje je dobijanje dubrovačkog građanstva značilo mogućnost da se koriste svim onim pogodnostima koje je vlada obezbeđivala svojim trgovcima (carinske povlastice i dr.)«. Takvi su trgovci, tvrdi autor, mogli dalje razvijati trgovačku djelatnost pod firmom Dubrovčana. Novoprmljeni građani nisu se morali nastaniti u Dubrovniku. Konstatira da se o tzv. »belim građanima« (*cives albi*) »teško može šta određenije reći«.

Proučava dalje zakonske odredbe koje se odnose na primanje građanstva od 1364—1449. Motivi za prijem među dubrovačke građane, prema autoru, bili su: boravljenje u Dubrovniku, biti ondje rođen, oženiti se, imati zasluga za grad, nečija intervencija, plaćanje dažbina (ali ne uvijek). Uvjeti za prijem bili su: *habitatio*, novčani polog ili kupovina nekretnina u vrijednosti od 500—1000 perpera. obrađuje ostala pitanja vezana uz dobivanje građanstva. Npr., procedura prijema sastojala se u podnošenju molbe i njenog rješavanja. Dubrovčani su sami običavali da nekome, najviše zbog zasluga, ponude svoje građanstvo. Građanin je polagao zakletvu da će biti vjeran vladi, plaćati dažbine, štiti dubrovačke trgovce. Potom bi dobio ispravu. Građanstvo se naslijeđivalo u zakonitim muškim nasljednicima a gubilo zbog nepokoravanja naredbama vlade. Neki put su izbijali sporovi oko pitanja građanstva. Događalo se da su pojedinci odbijali primiti građanstvo. Postojali su i slučajevi dvostrukog građanstva, tj. da bilo stranci bilo Dubrovčani imaju građanska prava dvaju gradova.

Problem dodjeljivanja dubrovačkog građanstva, kako se vidi iz prikaza rasprave, u stvari se tek naćeo. Zasluga je autora da ga je pokrenuo i iznio glavne momente.

Kroz Dubrovnik je u srednjem vijeku, osobito u XIV—XVI st., prošao veliki broj stranih trgovaca u različitim konjunkturnim razdobljima. Njihov broj, porijeklo i djelatnost u Dubrovniku nisu još uvijek dovoljno istraženi (izuzetak su trgovci s Levanta). Boravak i privredna aktivnost mnogih stranih građana nisu bili uvijek uvjetovani dobivanjem isprave o dubrovaćkom građanstvu. Zato su i bez te isprave mnogi ljudi iz razlićitih krajeva razvijali poslovnu djelatnost u Dubrovniku. U tom se pogledu ima još dosta toga istraživati.

Postoji odredba dubrovaćke vlade iz 1395. o dodjeljivanju građanstva koju je objavio M. Pucić, Spomenici srbski II, 1862, 160—161, a donosi je i autor na str. 111, bilj. 106. Zbog spornog tumaćenja te odredbe, donosim je u širem izvodu.

»Captum et firmatum fuit per LXIV ipsorum (consiliorum) quod de cetero aliquis de partibus Dalmatiae superioris vel inferioris nec aliqua alia parte extranea non possit fieri et creari civis Racusii, nisi fiat et firmatur in maiori consilio Racusii. Salvo quod minus consilium habeat libertatem faciendi cives Racusii illos sive ex illis qui per civitatem Racusii habentur et reputantur pro Sclavis cum modis et condicionibus quibus hactenus Sclavi facti et recepti fuerunt ad civitatem Racusii. Et in dictis Sclavis non intelligantur aliqui qui sint de civitate maritima et quaecumquae aliae libertates quas hactenus habuisset minus consilium valendi facere et creare cives Racusii per aliquos ordines vel consuetudines sint irritae et nullius valoris«. Smisao odredbe jest: neće u buduće Malo već Veliko vijeće potvrdivati za dubrovaćke građane osobe iz Donje ili Gornje Dalmacije ili druge strane. Slavene pak primat će za građane Malo vijeće — a to je jednostavnija procedura. Autor podržava mišljenje da ova odredba ukazuje na to da se Dubrovnik obnavljao ljudima iz planinskog zaleđa. Istina je da su u Dubrovnik dolazili ljudi iz zaleđa kao radna snaga na selo i u grad. Ali vidjeti u ovoj odredbi izglasanoj 1395. tj. potkraj XIV st. neki presudan značaj takve imigracije nije, mislim, opravdano. Do toga vremena nije postojala razlika između Slavena i stanovnika dalmatinskih gradova s obzirom na dodjeljivanje građanstva. Ogranićenje koje je nastalo 1395. rezultat je zapravo težnje Dubrovćana da izbjegnju zasićenost poslovnim ljudima iz dalmatinskih gradova i sa Apeninskog poluotoka, da ovi ne bi uživajući privilegije dubrovćkog građanina škodili dubrovaćkim financijskim interesima. J. Tadić je pravilno uoćio da su Dubrovćani htjeli ovom naredbom smanjiti konkurenciju stranaca samim Dubrovćanima (Promet putnika u starom Dubrovniku, 1939, 142). Kada su 50-tak godina kasnije i Slaveni postali financijska opasnost za Dubrovnik (u pitanju je bilo plaćanje carine koju nisu plaćali Slaveni-dubrovaćki građani) Veliko vijeće 1449. donosi odredbu da se i za Slavene iz zaleđa primjenjuje načelo da ih se može primiti za dubrovaćke građane samo preko Velikog vijeća. Ne možemo dakle davati odredbi iz 1395. neko izuzetno, odlučujuće znaćenje u pogledu imigracije, a niti izvlaćiti iz nje zaključke etnićkog karaktera. U tom slućaju morali bismo konstatirati da su poslije 1449. bila, zapravo, Slavenima zatvorena vrata za Dubrovnik, a to se ne može reći. Upravo razlog koji su Dubrovćani naveli 1449. da se procedura primanja Slavena među građane vrši preko Velikog vijeća, tj. da primljeni građani ne bi na taj način izbjegavali plaćati carinu (ea quidem astutia ut solutionem dohanae Sclavae noviter per ordines condi-

tos constitutae hoc modo subterfugere et evitare veniant in diminutionem ipsius dohanae sclavae et nostrorum Racuseorum quorum causa atque favore ipsa dohana sclava facta et constituta est, *Pucić*, n. dj., 164) mogao biti razlog za donošenje naredbe 1395. o stanovnicima Gornje i Donje Dalmacije. U pozadini, dakle, odredaba 1395. i 1449. ležali bi financijski, a ne etnički razlozi.

Što se tiče činjenice da su stranci dobivali dubrovačko plemstvo, moramo istaknuti da oni, iako su se vodili kao članovi Velikog vijeća, nisu bili svi zapisani u »*Specchio del Maggior consiglio*«, u knjizi u kojoj su se vodili pripadnici dubrovačke vlasteoske klase. Od vlastele stranaca, autor navodi da su samo Ivaniš Vlatković i knez Vladislav bili unijeti u »*Specchio*«. Možemo nadodati i nadopuniti da su još bili zapisani: *Magnificus Sarchus Vlatchovich*, *Magnificus comes Radivoi Vlatchovich* (*Specchio del Maggior consiglio dell'anno 1444—1500*, fo. 386—386'). Ostala vlastela stranci nisu zapisani. Pitanje je: kako tretirati one velikaše koji su primljeni u Veliko vijeće i time postali dubrovačka vlastela a nisu upisani u »*Specchio*« i velikaša koji su primljeni u Veliko vijeće i zapisani u »*Specchio*«? Svakako je morao postojati neki razlog takvom postupku. Kako vidimo, od velikaša iz zaleđa samo su Vlatkovići i knez Vladislav, sin hercega Stjepana Vukčića (*Comes Vladisclavus filius domini ducis Stefani*) bili upisani u tu knjigu. Koji je razlog da su ostali zapostavljeni? Da li se time htjela istaći razlika među primljenom vlastelom ili je po srijedi omalovažavanje stranaca-vlastele? Dubrovčani su, čini se, smatrali za pravog vlastelina samo onoga koji je upisan u »*Specchio*«.

J. Lučić

MAJA NOVAK, AUTONOMIJA DALMATINSKIH KOMUNA POD
VENECIJOM, Zadar 1965, Institut JAZU, str. 133.

Prvo poglavlje: »Komunalna autonomija i statuti do početka XV stoljeća« (11—31), poslužilo je autorici kao uvod u njezinu knjigu. U njemu ona primjerima pojedinih gradova prikazuje temelj autonomije dalm. gradova (u kasnijem radu proširuje naziv dalm. gradova i na prvobitno hrv. gradove, npr. Šibenik) i promjene do početka XV st. kada je u njima najzad Venecija zavladala.

Autorica utvrđuje da je dotadašnji unutrašnji poredak u upravi Zadra, Trogira, Raba, Krka, Osora (kakav je poslije preuzeo i Split) ostao i poslije dolaska Avara i Hrvata nepromijenjen i da su gradovi zadržali dotadašnji odnos prema caru i Bizantu, tj. da su kao dio Bizantskog carstva od VII do XI st. očuvali svoju autonomiju u unutrašnjoj upravi. Kada su na početku XII st. priznali vlast Arpadovića, Koloman im je dao povlastice koje su postale temelj za njihovu kasniju autonomiju i uzorak za potvrde kasnijim vladarima (povlastice su dobili Zadar, Trogir, Split i Rab). Gotovo svi kraljevi potvrđivali su Kolomanove povlastice uz manje promjene ili dodatke a slične povlastice dali su i Šibeniku (1167), Ninu (1205), Hvaru (1242) i Korčuli (1358). Venecija će, naprotiv, biti protivnik takve autonomije. Ona je 1117—8. potvrdila povlastice Zadru i Rabu pridržavajući u pogledu slobodnog izbora rapskog kneza »pravo da ga potvrdi, ali i mogućnost da ga ne potvrdi«, pa dužd »izričito kaže da pravo potvrđenja rezervira svojoj kuriji« (18). Nakon zauzeća Zadra 1202. Zadranj biraju kneza i biskupa iz Venecije, a to potvrđuju dužd i patrijarh. Poslije zadarske bune 1243. Venecija šalje kneza

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ

IVAN KAMPUŠ

OLEG MANDIĆ

BERNARD STULLI

JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB